

ACC. N:R M. 13578:1-26.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Pingal Johansson, Vänersborg*
Härad: *Östbo* Berättare: *olika personer: se uppteckn-
bladens baksida och inne i
serien!*
Socken: *Fryele* Berättarens yrke: *Uppt.*
Uppteckningsår: *1955* Född år *1885* i *Fryele*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Jakt och djurfångst. s. 1-26. Lu F 101.

ACC. N:R M. 13578:1,

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 101

1.

Svar på frågelista L.U.F. jakt och djurfångst
På Fryele kyrkogård finnes en enkel grav-
vård av smitt järn vars inskrift lyder:
"Här hvilar Sven Gustavsson i Forrebo
född år 1747 död år 1819." Det sägs att mannen
blivit ihjälslagen av vargar.

En kvinna frånbyn Jöngabo Fryele skulle
en julotta (1782) besöka Fryele kyrka.
På vägen dit blev hon vid Båhults
västra åbro överfallen och ihjälslagen
av vargar. Hon var i groross och sådant
hade vargarna vittning av pårtis det.
Vid Båhults åbro där tragedien ägt rum
kartade vägförande en hög stenar och
kvistar, s. k. offerkast.

Från Värnamo s:n berättas att en kvinna
vid namn Ingrid från gården Kållstorp

skulle bevista julottan i Värnans kyrka
och blev överfallen och ihjälslagen av
vargar vid en vägtrunna i skogen
vid Nederby i Värnamo s:n. Även denna
krinna säges ha varit i groven.

Tidpunkten för händelsen obekant.

(berättare Hem:öj. G. Norell. Nederby. född 1875)

Vargar i flock angreps, däremot sällan
en ensam varg. Slettelarens mormor
Beata Kruttoppersson född 1811 i Lid Fryde s:n
död 1893, har berättat att då hon som ung
 flicka var anställd som hembiträde hos
major von Rohr på Käbyholms gård i Fryde
brukade bära post från Käbyholm till
majorens mör, karten Ennes som bodde i
Karyd Fryde s:n. För att freda sig för
vargar brukade hon släpa med sig en

gren, granbucke e.d. och på så sätt blev
hon aldrig angripen av varg.

Vargarna förekommo talrikt på 1820-talet.

Enb. tillgängliga uppgifter dödade i Tofteryd 1:2

Östbo vid åren 1823-1826, 5 st. gamla och 22 st.

unga vargar. Vargarna voro rovgirigast
på vintern då det var stark köld men levo
och ihjäl på och nötkreatur om sommaren.

Jakt: Meddaren har vid efterforskning
i Fryele sockenarkiv funnit att de äldsta
stämmoprotokoll m.m. om vargskall äro
från år 1846, då vid valborgsmässa-
tämman överskallfogden Daniel Svensson
ansade sin uppdraget som överskallfogde,
och man kan därav finna att regelbundna
skallgångar efter vargar i Fryele förekommit
tidigare. Ur de gamla gulnade folianterna

meddelas här några utdrag:

12-6.1846 §.9 Beslöts att när skallebud kommit
skall en man från varje matlag genast till
en anbefalld ort och ställa sig inställa till
undvikande av En riksdalers Banco böter,
och skall ej något bud om skall utgå förr än
något påkreatur bevisligen till döds blivit
rivet." — — — Man var vid stämman ense
om sättet för skallegångars utförande och
borgmästare Ekenman på Kärlykholm
ville för församlingen till nästa blivande
stämma framlägga ett nytt projekt till
en mera ändamålsenlig, skalleordning, än
den hittills efterlevda.

Det Ekenmanska förslaget till skalleordning,
som benämndes "Rofdjurs Stadga" och vars
huvudsakliga innehåll antydde att för

bildandet av en kassa skall 8 f. Rgls. betalas
för varje ägande ko, varemot varje av rovdjur
bevisligen till döds rivet eller skadat boskaps-
kreatur, vare sig ko, oxe eller stut skadans skulle
errättas med $\frac{2}{3}$ av dess värde."

Ekemman's rovdjursstadga tillämpades till år
1849 då G. Karlsson i Mjöhult Fryele hade
utarbetat en ny rovdjursstadga.

Under maj juni juli och augusti månader
1849, hade vargar anställt stor skada och
dödat 10 nötkreatur samt en större mängd
får inom Fryele s:n. och det ansågs vara
bäst att ånyo upptaga skallgångar
efter vargarna. Den 22 Augusti 1849
döddes den sista vargen, vid en skall-
gång på hemmanet Bygget ägor, ett skogs-
område vid sjön Lången i Fryele s:n

Här några utdrag ur Karlsson's rov-
djursstadga som antogs 1849 och fortfor
att tillämpas till och med 1850:

§1 Då björn varg eller lo dödat häst
nötkreatur eller en mängd av får, eller
getter och svinkreatur inom socknen,
eller rovdjur visat sig synlige flera
dagar å rad inom en trakt så att fara
vara kan att de der hova ide eller ungar
så skall drivas skall i den trakt där
rovdjuren sig så uppehållet eller visat.
Det heter vidare i §2 Då varg dödat
kreatur så skulle djurets ägare låta det
ligga orört och underrätta underskals-
fogden i den rote där skadan skett.
Underskallfogden ålöz det då att
undersöka om rovdjuren funnos kvar i

och försedda med Ländlar i öfra och nedre kanten, samt en syftelina å varje fann, allt av lin. Markorna i vargnäten vros i storlek 13X13 cm och av tre lagna "tätter" vardera omkr. 6 m.m. tjocka. Vidare skulle medföras ett spjut av gran på varje fann garn 5 och $\frac{1}{2}$ aln långa och försedda med en pålitlig järndubb å nedra ändan, och en träpinne å övre ändan. Den som icke medförde sig ovannämnda saker till skallen var förfallen till 32 skilling banco i löten, för varje bristande fann garn, men mindre för spjut om det befunns vara utan dubb men odugligt eller felande spjut 32 skilling för varje. Dessutom skulle skalluppbudet manskap medföra bärra om han ägde en sådan, eller ook yka eller spjut. (varjespjut)

vid vite av 10 skilling banco.

Den som försummade att i bestämd tid inställa sig, vid skall, eller kom utan de bestämda jakttyggen, eller ej blev stående på den plats han blivit anvisad, eller fanns sovande i skallen började, visade sig ohöflig, förde afjurd, eller lemnade skallet utan lov bötades 32 sk. banco.

Vid samlingen till vargskall, skulle överskallfogden, underskallfogden samt ägaren till kreaturen som blivit skadade samlas minst en 1/2 timma före det övriga manskapet och överlägga om såväl stället där skallen skulle drivas som des gränser och gång och åtvarna alla som till skallen sig begiva att vara tygsta, såväl under vägen som under tiden då skallen

utställas, och de som ligga så boende
att vargar löper genom trakten, der skall
en skall drivas, att de taga en annan väg
till samlingen.

10

Då manskapet samlats, uttrattes garn-
en: (varrianäla) ratvis (rote-by.) och
varje helt hemman intill varandra så
att vid granskning av garnen man
kunde kontrollera att inte något
hemman förbigicks. Alla män som
till skallen voro budade voro skyldiga
att vara behjälpliga med garnens
uppsättande. Sedan räknades man-
skapet, jakttugen överrägs, minst två
män från varje rote (=by) uttogs till
garnkarlar, helt skulle dessa män
vara soldater: (knekkta, eller grammajara)

Till vägledare uttogs de som voro väl
portrogna med terrängen där skallet
skulle gå fram, och stället där bak-
skallen skulle möta varandra.

Slankskapet utsträttes rotvis av varje
rotes underskallefogde och denne skulle
åtpölja dem under skallen och öra
naggarum tillryn, om städgas man,
och pojke ställes intill varandra.

ochet manskap numererades med krita
på hattarna. Tre lurblåsare, en i var-
dera armén och en i mitten av bakskallen
hade man, och dessa fingo inte begiva
sig in bland skallmanskapet utan följa

varg som dödade i Fryele s:n.
Skallområdet kallades en "sätt" och drev-
kedjan med sina sidoarmar benämndes
"bakskall". Sjuntbevärade vaktkarlar vid
gårdar kallades "gårdkarlar" (gårdkara)
och sätta skallet i gång med ett avlossande
av ett skott kallades "knäppa skallet".

Den 26 Maj 1862 beslutades att Fryele
skallkara vars beviljning utgjorde
kr. 15:15 skulle övergå till Kreatursför-
säkringsbolagets kassa, och meddelaren
har i Fryele sockens stämmoprotokoll
icke funnit något senare anmärkande
av vargskall.

Fångst: Vargproparna förlades till rådens
platser i skogen där vargarna hade sina
stråkvägar. Proparna voro omk. 3 m.

ACC. N:R M. 43578:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14

djupa samt omkr. 6-7 m. i diameter.
De voro runda och kläddes invändigt
runt väggarna ^{med} trätt upp stående stockar
eller bräder, dels till förekommande av
väggarnas igenkarande dels för att hindra
vargarna att ta sig ur gropan om de
fallit ner i den. Över gropan lades glerst
smala reka gärdreltor, unga reka
björkstammar e.d. Över stamarna och för
att följa dem och gropan bredde man
ut granriskvirrar. I gropens mitt restes
en stöv och vid den band man fast ett
levande djur vanl. en höna som bete.
Öfver hönans skrik lockades vargen dit
och när han tog ett språng mot
hönan föll han ner i gropan och
kunde sedan inte ta sig ur den.

När man så om morgonen såg till
varggräpen och fann vargen barade
man med stänger stölar eller vargspjut
ihjäl vargen. Varggräpar firmas på
gränsen mellan Fryele och Värnamo socknar.
strax öster om sjön Hindren vid Torpet Vret,
och vid Ede gods i Västorp s:n.

Räv: förekommer talrikt i orten.

I bergskrämer har den sina hiden: (hiä)

På 1850-talet härjade räven svårt och får
vågade man inte låta beta ute i skogarna
med mindre de åtföljdes av vallhund:

(fårhund) eller valpsjike: (valläpajjk)

Valläpajken brukade blåsa i en näverlur
eller ett bockhorn för att skrämma bort
räven. Numera är det sällsynt att någon
håller får, men hörsen om de på gårdar

fallen oftast offer för räven.

Jakt: Rävnen jagas med drivande hund, eller ock skjutes den vid åtel. nattetid. Man lägger ut åtel en död kalv, höna e.d. utanför ladugården, skytten sitter inne i ladugården och vaktar, och då räven kommer att taga åteln, mötes han av skott genom en glugg i ladugårdsväggen. Under de senare åren har jägare samlats och bedrivit skalljakt på räv, oftast med gott resultat för jägarna.

Fångst: Det förekom att man rökade ut, eller grävde ut räv från lyan.

Man kunde ock låta en s.k. grythund krypa in i lyan, vilken ködde ut räven som då sköts av en utanför lyan påstrande skytt. Man fångade räv

i rar: (ravararakks) eller och Tozs räv
medelst förgiftade beten. Man kunde
och ställa en s.k. "ravaljissstå" framför
lyan. Bäckstån var en låda av bräder,
så pass lång och bred att en räv fick rum
i den. Där räven kröp in var en fallucka
som föll igen när räven hunnit fram
till lådans andra ända och rört vid giller-
anordningen vid vilken man bundit
fast ett lockbete, ett stycke fläsk, kött e.d.

Lodjur: voro för 100 år sedan sällsynta
i orten, och torde nu vara alldeles utrotade.

Älgr: Under mitten av 1700-talet torde
älgen ha förekommit talrikt inom orten,
varefter den blev allt sällsyntare.

I slutet av 1800-talet började älgen åter
finnas och är nu talrikt förekommande

Men omkrs. senaste sekelskiftet började älg
jagas här. Jakt med hund lös,
Gnyggjakt utan hund. Drevjakt för elg,
den första jag. minns och som jag själv
var med om var hösten 1902.

Rådjur: förekommer inom orten.

De jagas med drivande hund, det går också
att skjuta rådjur genom att smyga sig in
på dem så de går och betas. Djuren voro
särskilt uttratta för Gnyggjägare.

Strax norr om Karlfors, vid A.B. Höle bruks
snickerifabrik finnes en plats som kallas
"råbockasprängätt" och här sägs det att
den första råbocken inom orten skjutits
någon gång under 1850-60-talen.

Från Länne s:n berättas att en man vid
namn Turander boende i gården Hagahult

Värnös:s:n. där sköt det första rådjuret i
värjan av 1890-talet. Naturligtvis har
det funnits rådjur tidigare i orten, men
sedan döts ut eller flyttat till andra orter.
I början av 1930-talet hittade man i en
tommosse å gården "Maramö" Värnös:s:n
en djurfälla av trä. Denna fälla som
nu befinner sig i Värnös hembyggsförenings
samlingar i Spladalen i Värnös, har av
statsgeologen R. Sandegren daterats till
övergångstiden mellan brons- och järnålder.
Man antar att fällan funnit använd-
ning för hjorten och kanske rådjur och
älg. (Gösta Berg: "Hjortfällan från Maramö"
artikel i Värnös hembyggsförenings årskrift
år 1933. sid. 17-21.)
Uttea: förekommer sparsamt inom orten.

Grävling: förekommer och jagas med
drivande hund. Vid gryt med ett grythund.
Och fångas även i bur vid grytet.

Flare: Nu harar finnes inom orten både
svenska och tyska.

Jakt: jagas med hund, stövare.

Tillvågagångsrätt samma då det var barmark
som spårnö, dock lättare vid spårnö.

Man använder hund i båda fallen.

Det går också att skjuta hare genom att lura
på dem vid deras betarplatser. Att skrämma
upp harar genom användning av karrbramla:

(marrascharra) och att locka på dem genom
att blåsa i pipa: (harpipa) praktiserades
något före men är numera bortlagt.

[Vid tiden för senaste sekelskiftet användes
något harpipa att locka räven med fast

vand. med klent resultat.) Man har också fångat harar genom att använda snaror s. k. sprättsnaror. Man speltade en enerlysa i båda ändarna, band i den ena ändan fast en snara av glödgad mjuk metaltvåd i lojdes enerlysan som en båge och dess båda ändar stacks ned i jorden. Då haren fastnat i snaran och ryckte för att komma loss, sprätte bågen upp och snaran drogs åt ännu hårdare och haren var fast.

Rapphöns: har funnits inom orten talrikt sedan omkring 1850.

Jakt på rapphöns bedrevs med stående hund. Lockskytte med rapphönspipa också.

Tjurskytte på natten sedan flocken samlat sig för natten.

Tjäder: förekommer inom orten.

Jakt: Gjäder sköts på uppflor utan hund.
Man sköt och Gjäder vid spel: (Tupparspel)

Så man skulle skjuta Gjäder naturligt
gick man ut till skogen strax före skym-
ningen och lyssade noga efter i vilka
träd fåglarna satte sig för natten.

Så gick man hem och gjorde lysepan-
nan i ordning. Det var en bleckbunke
som via en stältrådställning var fästad
vid en trästam. Bunken fylldes med
fet rådjur, furuvod. Komman till skogen
tände man veden och gick till de träd
där Gjäderna sutto och sköt dem.

Även bulvan användes av somliga
vid Gjäderskytte. Även snaror användes
vid fångande av Gjäder. Snarorna voro
tillverkade av mjuk glödgad mässingstråd.

Orre: förekom i stora flockar inom orten.
Jakt: allan sköt orre vid spel. Skytten satt
och gömde i en riskoja: (urrahytta) och så
antingen loikade man på orrarna med
lockpipa eller och, vilket var det vanligaste
hade man en person som "körde" orrarna
åt det håll der kajan var. allan använde
och bulvan, gjord av svart vedst och
stoppad med hö, och av form av en orre.
Bulvanen sattes upp i ett träd och var bul-
vanen något såväl naturtrogen kunde
det hända att det gick att lura orrarna
att tro att den var en orre så de flögo
dit och satte sig. Jakt på orre natttid
och vid blott torde inte övats i orten.
Hem.äg. Frans Fredriksson Råhult Fryde s.m.
född år 1859 i Råhult död 1938 har en gång.

för meddelaren att han och en hans bröder
på 1860-talet en härt sköt 60 st. orrar vid
risköja.

Roufågel: En roufågel var det hök
som sköts. Locknen betalade skattepengarna.

Rättor: fångade man i fållor, de äldsta
inom orten använda fållorna voro: en bräddupp
i vars mitt man sågat upp ett hål i vilket
man satt en falllucka på axel. Fällan ställdes
över en fylld vattenspann, vid luckans
mittparti hade man satt fast bete, en
ortbit, pläskbit e.d. och när råtten gick
ut på luckan för att taga betet, gav
luckan efter och råtten ramlade ner
i vattnet och drunknade.

Vidare hade man fållor med fjäder
som slogo igen och dödade råtten, då

den röjde vid betet.

De stora skogarna voro de bästa jaktmarkerna. Som t.ex. Käsbyholms byalags skogsmarker i Granahyttä. I de små beteshagarna omkring de olika hemmanen var djuren mera sällsynta beträffande rådjur och älg. Hararna däremot skuttade omkring även i ängar och hagar kring gårdarna. Den som inte ägde jaktmark ägde ej heller rätt att jaga. Tjurjakt av böjare hantverkare bedrevs, men blev sällan påtalat. Ej heller var man nog med att följa jaktstadgans bestämmelser. Isynnerhet de som bodde på ensliga ställen i skogarna bedrev stundom jakt på olovlig tid. Jakten har inom orten icke haft någon vidare ekonomisk betydelse. Av rovdjurs-

premierna var det endast beträffande
rör som "skotepämnarna" kunde inbringa
skytten någon slant.

Stundom kom det herrar från staden,
(Värnamo) och arrenderade jaktmarkerna
i byn, men då förekom icke jakt på
olovlig tid.